
SAŽETAK

Glavni cilj analize: *Modernizacija u Hrvatskoj i hrvatska odselidba*, jest izravnije osvijetliti odnos između osnovnih skupova promjena u hrvatskom društvu u razdoblju 1868. – 2000. godine što se konvencionalno upisuju u sadržaj modernizacije, i promjena što se oblikuju odselidbom hrvatskog stanovništva u inozemstvo. Budući da se ni prakse modernizacije ni odselidbene prakse u promatranom razdoblju ne mogu umjetno odijeliti od promjena što su im prethodile, u radu su izloženi i osnovni uvidi u prethodeće razdoblje. Oni olakšavaju razumijevanje promjena, njihovih smjerova i učinaka (u promatranom razdoblju).

U radu modernizacija se promatra na dva osnovna načina. Ponajprije, ona je označitelj općenitog okvira društvenih prilika u promatranom razdoblju, dakle, jednom vrsti sažetka predodžbe o cjelini društvene zbilje. Sukladno tomu, njezina se osnovna dinamika može predočiti s pomoću pregledne tipološke sheme. U radu se sustavno zastupa stav kako je hrvatska modernizacija određena odnosom: Carstvo – Kraljevstvo. To znači da se hrvatsko društvo u modernom razdoblju oblikuje “dvokatno”. Na jednoj ga razini oblikuju sudionici podrijetlom iz samog hrvatskog društva, obuhvaćeni označnicom: Kraljevstvo. Na drugoj ga razini oblikuju sudionici nadređeni hrvatskom društvu, koji imaju izravne upravljačke i druge ovlasti u njemu, obuhvaćeni označnicom: Carstvo. Izložena analiza pokazuje da je Kraljevstvo u cijelom promatranom razdoblju određeno strukturnim *manjkom* moderne autonomije. Stoga se ciljevi njegove modernizacije ostvaruju djelomično i, uglavnom, nedostatno. Nasuprot tomu, Carstvo u cijelom promatranom razdoblju ima zbiljski monopol na oblikovanje i usmjerivanje društvenih primjena. Stoga se ono javlja kao sudionik modernizacije koji je istodobno prisutan u društvenoj zbilji, ali je i povrh nje, na višoj razini akumulacije društvene i upravljačke moći. Budući da mu je modernizacija hrvatskog društva odred-

ljiva isključivo iz perspektive carskih ciljeva, promjene što ih oblikuje i ostvaruje Carstvo samo se rijetko poklapaju s promjenama kojima teži Kraljevstvo. Zato se u izloženom radu zastupa ocjena kako su, po pravilu, učinci Carstva u zbilji hrvatskog društva neodvojivi od tipične *kolonijalne* prakse. Time se omogućuje uvid u drugi, osnovni, način na koji se u radu promatra modernizacija. On se svodi na “bilanciranje” promjena što ih izazivlju tri osnovne sektorske grane modernizacije: industrijalizacija, urbanizacija, birokratizacija. Svaki od spomenutih sektora relativno specifično oblikuje promjene i odnose između glavnih sudionika unoseći ih u ostale slojeve društvene zbilje.

Odselidba iz Hrvatske u odnosu spram modernizacije javlja se, također, na dva osnovna načina. U općem pogledu i sama je odselidba specifičnim sadržajem modernizacije, budući da se moderna autonomija definira, između ostaloga, i masovnom teritorijalnom pokretljivošću stanovništva. Specifično promatrana, međutim, hrvatska odselidba je posebni proces obilježja kojega stoje u izravnom odnosu spram osnovnog modela oblikovanja modernizacije u Hrvatskoj. Drugačije rečeno, odselidba se ustanovljuje i učvršćuje kao jedan od stabilnih načina socijalnog ponašanja izravno svezan s poljem veza i napetosti između Carstva i Kraljevstva. Iz te perspektive, manjak autonomije u hrvatskom društvu za oblikovati i ostvarivati modernu preobrazbu javlja se kao *središnji čimbenik* na popisu čimbenika što utječu na selidbene prakse.

Osloncem na izložena polazišta, rad je razdijeljen na šest osnovnih dijelova.

U prvom dijelu, kako je naznačeno, iznose se osnovne odredbe odseljništva i skiciraju glavni načini njegova definiranja. Vidljivo je kako glavne načine prožimlje stav da je odseljništvo u modernom razdoblju ponajprije potraga za poslom. Poslije izložene analize pokazuju kako je takva odselidba svakako važna u odselidbenoj bilanci, ali da odselidbenu praksu određuju i drugi poticaji i tipovi, ponajprije politički, ratni i sociokulturni. U istom dijelu iznesen je i osvrt na prvo, *predmodernu*, razdoblje hrvatske odselidbe, nazvano: odselidba s granice. Ono je u poopćeno iskustvo hrvatskog društva unijelo dvije važne promjene: oblikovalo je nove teritorijalne predodžbe o područjima i zemljama u shemi: daleko/blizu. Učvrstilo je specifični simbolični status odselidbe kao ponašanja – koje oslobađa. Izložene demografske analize pokazuju da je u razdoblju odselidbe s granice, dakle od 16. do 18. stoljeća, hrvatsko društvo demografski i teritorijalno trajno oštećeno.

U drugom dijelu analizira se odselidba u razdoblju prve hrvatske modernizacije koje se poklapa s razdobljem 1868. – 1940. Po srijedi je razdoblje kada likove Carstva oblikuju Austro-Ugarska i prva Jugoslavija. Sažimljući viševrsne izvore i građu autori iscrpno opisuju osnovne selidbene prakse, njihovo zrcaljenje u hrvatskoj javnosti te usporednu izgradnju osnovnih tuzemnih institucija što bi imale skrbiti o odselidbi. U prije naznačenom smislu, općeniti predložak prve hrvatske modernizacije koristi se kao obvezujuća osnova za iscrpniju analizu selidbenih poticaja napose svojevrsnog egzodusa hrvatskog seljaštva. Autori podsjećaju kako je po srijedi razdoblje koje je točnije nazvati razdobljem polumodernizacije ili osporene modernizacije. U njezinu oblikovanju i blokadi središnji je monopol Carstva. S njegove razine struje poticaji i prakse koje žele spojiti nespojivo: fosilizirati feudalne predloške upravljanja seljačkim svijetom sukladno dobitima Carstva i nadzirano oblikovati “džepove” modernih promjena kao osnovu socijalnog i statusnog učvršćivanja novih, u režiji Carstva doseljenih, skupina, s kojima Carstvo planira nadzirati i usmjerivati buduću modernizaciju. I u tom je razdoblju nastavljeno demografsko iscrpljivanje hrvatskoga društva masivnom odselidbom.

U trećem dijelu analizira se odselidba u razdoblju druge hrvatske modernizacije, što se poklapa s razdobljem 1945. – 1990. U tom razdoblju likove Carstva oblikuje druga Jugoslavija. Njezina je specifičnost dvovrсна: oblikovana je totalitarnom vlašću; zamisao o samostalnoj hrvatskoj državi iz njezine je perspektive kriminalnom, pače, zločinačkom, idejom. Stoga je u cijelom razdoblju Carstvo *u specifičnu ratu protiv hrvatskog odseljeničtva*, navlastito protiv onoga dijela koji je na odselidbu bio potaknut političkim nasiljem. No osim nasilja, na popisu odselidbenih poticaja i čimbenika javljaju se i ratna razgraničenja nakon godine 1945., na zapadnim granicama drugojugoslavenske države, te viševrsni gospodarski i sociokulturni poticaji. U usporedbi s odselidbenim skupinama iz prijašnjeg razdoblja, u tom razdoblju češće odseljavaju skupine s boljom naobrazbom te skupine u kojima su članovi prijašnjom odselidbom rastavljenih obitelji. Sabiranje skupina s boljom naobrazbom u odseljeničtvu omogućilo je, postupno, oblikovanje uspješne hrvatske *nacionalne oporbe* drugojugoslavenskom poretku. Zaključnih osamdesetih godina ona preuzimlje zadaću pripremiti se za promjene što ih generira slom europskog komunizma na samom kraju razdoblja. I u tom se razdoblju nastavlja demografsko iscrpljivanje hrvatskog društva.

U četvrtom dijelu predmet analize je odseljenišтво nakon 1991. godine do okvirno 2001. (kada je zadnji put popisano stanovništvo). U tom razdoblju dvije su činjenice središnje. Prva se svodi na izuzetnu pomoć i solidarnost hrvatskog odseljenišтва s obranom Hrvatske od drugoju-goslavenske, poslije srpske i crnogorske, agresije. Bez njezine financijske pomoći kao i djelovanja brojnih utjecajnih mreža u najvažnijim svjetskim državama (SAD, Njemačka) hrvatski izgledi na uspješnu obranu bili bi uglavnom simbolični. Druga se svodi na ustrajnost totalitarnog naslijeđa u hrvatskom društvu, koje otežava u promatranom razdoblju pronaći najbolje odgovore na prijepore modernizacije u tom razdoblju, ili, kako je autori označuju, treće modernizacije. Djelovanjem toga totalitarnog, naslijeđa, osim brojnih inovacija, i samo se odseljenišтво našlo na položaju sudionika isključena iz budućeg hrvatskog razvitka. Autori upozoruju da se u takvu kontekstu opravdano postavlja pitanje *o receptivnim (ne)spособnostima* hrvatskog društva u odnosu na socijalni, humani i gospodarski kapital hrvatskih odseljeničkih zajednica.

U petom dijelu autori u sumarnom, preglednom, osvrtu iznose odnos Katoličke crkve u Hrvatskoj spram odselidbe. Na odnos spram odselidbe Katoličku crkvu upućuju, koliko njezine tradicionalne prakse u misijama ili u karitativnim ustanovama, toliko i programska uporišta Socijalnog nauka, oblikovana baš u modernom razdoblju, počevši od "preokretnog" lika pape Lava XIII. Katolička crkva u Hrvatskoj na tom je tragu pružala izuzetno korisnu i važnu pomoć hrvatskom odseljeništvu tijekom cijelog promatranog razdoblja.

U šestom dijelu, Zaglavnom osvrtu, autori specifično diferenciraju razine poticajnih odseljeničkih čimbenika. Razlikuju tri osnovne razine. To su: mikrorazina, ili individualna razina; makrorazina, ili razina modernizacijskog modela; mezo ili srednja razina, gdje se poticaji s obje spomenute razine ugrađuju i transformiraju u modele ponašanja socijalnih skupina i mreža. Autori opravdano ustrajavaju na uvidu kako su odselidbene odluke stabilno obuhvaćene dinamikom socijalnih mreža i akumulacijom socijalnog kapitala (specifično, solidarnosti, uzajamnosti, obvezatnosti) u tim mrežama. Veličina akumulirana socijalnog kapitala djeluje dvosmjerno, i kao čimbenik odselidbe i kao čimbenik oprečne odluke. Posebno je korisno upozoriti kako se odseljeni u zemljama doselidbe ne javljaju kao apstraktni, atomizirani pojedinci, nego kao članovi novih socijalnih skupina i mreža što se postupno oblikuju i što se specifično potvrđuju sposobnošću tamošnje akumulacije socijalnog kapitala. Zahvaljujući

tomu, odselidbene se skupine u praksama i tokovima modernizacije javljaju kao nezanemarivi sudionici razvitka ne samo društava doselidbe nego i društava podrijetla, praktično funkcionirajući kao graditelji specifičnih razvojnih “mostova”.

Ivan ROGIĆ i Ivan ČIZMIĆ
Sažetak